

Jürgen ja „igavene juut”.

Elav pühak saab surematuks

Jürgen Beyer

Tosinkond aastat tagasi juhtis Rootsi rahvaluuleteadlane Bengt af Klintberg tähelepanu sellele, et nii mõnigi teadlane on jõudnud oma uurimisteema juurde küllap omaenda nime kaudu.¹ Umbes sellest ajast alates kuulub refleksiivsus, õieti isegi autorefleksiivsus, paljude folkloristide teaduskreodo juurde, kuid ometi pole Klintbergi vaimukat märkust tänini enesekriitiliselt rakendatud ega eneseirooniliselt läbi katsutud. Käesolev artikkel tahab pakuda lisandusi onomastilise autorefleksiooni metodoloogilisele loodimisele.

Ma² kirjutan mehest, kes mitte ainult ei kandnud minu eesnime,³ vaid kes kuulub ka nende isikute ringi, kellega olen aastaid tegel-

nud. Tegemist on nimelt luterliku prohvetiga.⁴ Prohvet Jürgenit ühendab minuga seegi, et ta rändas aastaid luteriusuliste maade vahet. Olgugi et rahvusülene kultuuriteadus ei soovi tänapäeval enam rahvuslikke „suuri narratiive” kirjutada, on ta sellegipoolest endiselt identiteedi otsingul.

Jürgen

Taani-eesi-saksa ajaloolane Paul Johansen trükkis pool sajandit tagasi ära peamised allikad, mis (prohvet) Jürgeni rännakuid dokumenteerivad.⁵ Jürgen tuli 1546. aasta suvel

¹ B. af Klintberg. „Lieber Herr Kvichelauer”. Några folkloristiska synpunkter på namn, inte minst folkloristernas egna. – Livets gleder. Om forskeren, folkediktningen og maten. En vennebok til Reimund Kvideland, toim. B. G. Alver et al. Vett & Viten, Stabekk, 1995, lk. 148. Af Klintbergi nimekirja annaks veelgi pikendada, vrd. nt. H. A. Paludan. Kjær, Søren [† 1582]. – Dansk biografisk leksikon, 3. opl., bd. 7. Gyldendal, København, 1981, lk. 691 („Paludan” latiniseeriti kunagi „K(j)ær’ist”); B. Klaas. Zum Ursprung der anlautenden Konsonantenverbindungen in der estnischen und finnischen Sprache. – Itämerensuomalainen kulttuurialue / The Fenno-Baltic cultural area, toim. S. Suhonen. Castrenianumin laitokset, Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki, 1995 (=Castrenianumin toimitteita; 49), lk. 108–131 (eesti keeles haruldastest kaashäälikuühenditest sõna algul, nagu sõnas *klaas*); H. Walden. Stadt – Wald. Untersuchungen zur Grüngeschichte Hamburgs (diss. Hamburg 2000). Dokumentation & Buch, Hamburg, 2002 (=Beiträge zur hamburgischen Geschichte; 1); nagu ka mitmed artiklid kogumikus: Heiligen of helden. Opstellen voor Willem Frijhoff, toim. J. van Eijnatten, F. van Lieburg, H. de Waardt. B. Bakker, Amsterdam, 2007, sealhulgas (lk. 88–101) üks varane hollandikeelne versioon käesolevast artiklist, mis on sündinud Eesti Teadusfondi toel (grant 6211).

² Uuem teadustraditsioon väldib mitmuse esimese isiku (*pluralis modestiae* resp. *majestatis*) kasutamist. „Mina” tähistab siin ja edaspidi nii jutustajat kui ka autorit. Et me pole aga alati päris ühel nõul, siis tuuakse allmärkustes argumentatsiooni aeg-ajalt teisel refleksioonitasandil eristus.

³ Püha Jüri nimi esineb teatavasti väga erineval kujul: Georg, George, Giorgio, Göran, Jordi, Jorge, Joris, Jurgis, Jörg, Jørgen, Jörn, Jürgen, Yorick, Yrjö, Örjan jne.

⁴ Vrd. J. Beyer. Lay prophets in Lutheran Europe (c. 1550–1700). Brill, Leiden, Boston 2009 (ilmumas) (=Religious history and culture series; 3).

⁵ P. Johansen. War der Ewige Jude in Hamburg? – Zeitschrift des Vereins für Hamburgische Geschichte 41 (1951), lk. 189–203.

Riiga ja jooksis pool aastat linna peal ringi, heites riialastele ette nende patte ja kutsudes neid patukahetsusele. Vastasel korral, s. t. kui nad meelt ei paranda, pidi neid tabama Jumala karistus. Jürgeni manitsuskõnesid ei saatnud aga edu. Lõpuks läks ometi nii, nagu ta oli öelnud. Pühapäeval enne nelipühi (22. mail 1547) põles suur osa Riia linnast maha. Kümnekond aastat hiljem tuli Jürgen uuesti Riiga, ja sellega seoses mainivad mõnedki allikad ka tema esimest külaskäiku. Enne tema teist külaskäiku kõneles temast aga ainult üks allikas, nimelt Sebastian Münsteri „Kosmograafia“ (1550). Münster nimetab oma informandina Johann(es) (Hans) Hasentödterit. „Kosmograafia“ ei räägi sõnagi Jürgeni välimusest ega tema muust käitumisest, ütleb ainult, et ta olevat olnud „arust ära“ (*nit wol bey sinnen*). „Kosmograafia“ ei nimeta isegi tema nime.⁶

Järgmine teade pandi kirja 1561. või 1562. aastal, s. t. vaid mõni aasta pärast Jürgeni teist Riias viibimist. Et see allikas, Johannes Renneri kroonika algtekst, avaldati alles pärast Johansenit artiklit, siis olgu Jürgenit puudutav lõik siinkohal ära toodud.

„Sel ajal oli aga Riias inimene nimega Jorgen, meissenlane (*ein Misner*), käis teine ringi alasti ja paljajalu ja töötas linnas, ei tahtnud ka süüa ega juua, kui polnud seda enne töötegemisega ära teeninud, manitses rahvast pattu kahetsema, karjus mõnigi kord: „Oi häda, oi häda Liivimaale, parandage meelt, parandage meelt!“ Sedasi hüüdes ja manitsedes käis ta palju ringi. Ta magas ala-

ti palja maa peal, käis innukalt kirikus jutlusel, ja ehkki jutlusepidajad teda tihtipeale ette võtsid, et talle õpetust anda ja teda tema kavatsusest loobuma panna, oskas ta ometi sel määral pühakirjast vastata, et nad jätsid ta sinnapaika. Riias liikus ta Pärnu ja sealt edasi Tallinna, manitsedes igal pool rahvast pattu kahetsema, liikus edasi Alutagusele Vene piiri ääres, kus siis talupojad ta ühe kalju peal maha löid.”⁷

1569. aastal mainib Hasentödter oma riimkroonikas, et „vaene inimene, keda kutsuti Jörgiks“ (*Ein armer Mensch / war Jörgenant*) olevat ennustanud Riia 1547. aasta kahjutuld ja seejärel kümme aastat mööda Saksamaad hulkunud. Seoses tema teise Riias viibimisega kirjeldatakse ka tema välimust. Jürgen olevat kandnud pikki juukseid ja – kui välja arvata riidetuse aset täitnud kott – käinud ringi ihualasti.⁸

1577. aastal ilmus üks väike raamat, „Kroonika ehk käsiraamatuke“, mis sisaldab riimkroonikat ja kahte proosakroonikat. Riimkroonika käsitleb maailma ajalugu, kolmas kroonika Danzigi (nüüd Gdański) ajalugu. Jürgenit mainitakse teises kroonikas, mis esitleb ajavahemikus 1119 kuni 1570 aset leidnud sündmusi, neist paljud Lüübekis ja Liivimaal. See kroonika jäi Johansenil kahe silma vahele. Siin seisavad read: „Selsamal [1558.] aastal, Georg, vaene mees, kes rändas ilmas ringi, manitses inimesi pattu kahetsema, ähvardas Jumala vihaga, ei söönud leiba, kui polnud seda suure tööga välja teeninud. Selle mehe löid talupojad Tartu stiftis

⁶ S. Münster. *Cosmographie oder beschreibung aller länder*. H. Petri, Basel, 1556, lk. 931; P. Johansen. *War der Ewige Jude in Hamburg?* (vt. märkus 5), lk. 194–195 tsiteerib sama kohta ühe 1550. aasta väljaande järgi (väljavõtteid vt. ka H. Strobach „.... der Armen Not“. *Zu deutsch-baltischen Beziehungen vom 16. bis zum Anfang des 19. Jahrhunderts*. – *Colloquium balticum ethnographicum. Wege und Teilnehmer ethnisch-kultureller Kontakte in der Ostseeregion*, [toim. S. Cimermanis]. Zinätne, Riia, 1993, lk. 74–75). „Kosmograafia“ ladina- ja prantsuskeelseid väljaandeid Jürgen ei maini (S. Münster. *Cosmographiae uniuersalis Lib. VI*. H. Petr[i], Basel, 1559; S. Münster. *La cosmographie universelle*. H. Pierre [Basel], 1560). Riia tulekahju kohta vrd. *Das Buch der Aeltermänner grosser Gilde in Riga. Drei Abtheilungen, von 1540 bis 1566, 1568 bis 1573, und 1590 bis 1611 – Monumenta Livoniae antiquae*, Bd. 4. E. Frantzen, Riia, Leipzig 1844, lk. 40–41.

⁷ J. Renner. *Livländische Historien 1556–1561*, toim. P. Karstedt. M. Schmidt-Römhild, Lüübek, 1953 (= *Veröffentlichungen der Stadtbibliothek Lübeck*; N. R. 2), lk. 8.

⁸ J. Hasentödter. *Chronica*. Das ist. Beschreibung der fürnembsten gedechtnuswirdigen Historien / Geschichten vnd Handlungen. J. Daubman, Königsberg, 1569, l. 228v, 240r, tsitaat l. 228v. L. 240r räägib Hasentödter „Jörge’st“. Registris, mis mõnest eksemplarist puudub, seisab kirjas: „Georg ein armer Mann“ (l. Ss4r).

maha veidi aega enne seda, kui moskoviit selle hõivas.”⁹

Jürgeni järgmine mainimine, mis on trükis ilmunud, leidis aset aastal 1579. Tema nime küll ei nimetata, kuid kirjeldus sobib temaga hästi:

Zu letzt hat Gottes Gutigkeit

Ein schrecklich Zeichen lassen sehen /

Es must ein Sinnlass [sic] Mensch erstehn [sic] /

Vnnd Predigen auf Marck [sic] vnd gassn

Sie solten von den Sünden lassn /

Gar schrecklich wurd [sic] Gott sein Gericht

Bald lassen gehn / doch gleubts mans nicht ¹⁰

Pärast Balthasar Russowi kroonika ilmumist 1578. aastal, kuid enne kolmanda trüki ilmumist 1584. aastal – see on ainus trükk, mis Jürgenist teatab – töötas Renner oma kroonika uuesti läbi. Ta mainib nüüd, et Jürgen raius puid ja toimetas muid koduseid töid. Peale selle lisas ta vahele ka tagasivaate Jürgeni Riias viibimisele aastatel 1546–1547.¹¹

Värskem teadaanne Jürgeni teisest Liivimaal käigust on kõige üksikasjalikum. Russow kirjutab 1584. aastal:

„Sellesama aasta talvel tuli üks isevärki ja imelik inimene, Jürgen nimeks, ülemsaksakeelsetest maadest läbi Poola- ja Preisimaa Liivimaale, ja rändas läbi peaaegu kõik Liivimaa linnad ja maad, ja täiesti paljajalu, ihualasti, kandes ümber vaid kotti, ja pikad juuksed rippusid tal üle õlgade, nii et kõik inimesed Liivimaal seda suureks imeks pa-

nid, et üks ülemsakslane, olemata Liivimaa suure külmaga harjunud, suudab säärast karedat külma täiesti ihualasti taluda. Ja ehkki tal polnud jalas ei sukki ega kingi, olid tal jalad ometi nii kuumad ja soojad, et lumi seal, kus ta seisis, tema taldade all ära sulas. Ja kui talle taheti riideid, sukki ja kingi anda, ei tahtnud ta neid vastu võtta, ei vaadanud ta ka kingituste peale ega tahtnud toitu vastu võtta, kui polnud seda esmalt tööga välja teeninud. Kui talle tööd pakuti, oli ta sellega täies tänumeeles päri ja nõus, ja tegi igasugu sulasetööd ühe päevaga sama palju, kui talle ei teeks järele ükski sulane mitme päevagagi. Mistõttu Liivimaa töökad talupojad kuulutasid ta igal pool miraakliks ja imeks. Ja oma tööd tehes langes ta iga tunni aja tagant ikka maha ja palvetas, ja hakkas palve järel taas vägevasti tööd tegema ega võtnud oma tööst eest vastu midagi muud kui tühipaljast rooga, ei rääkinud ka ühelegi inimesele kurja. Ja kui temalt küsiti, mispärast ta Liivimaale on tulnud, kostis ta vastuseks: Jumal olevat ta saatnud, et nuhelda liivimaalaste ahnust, kõrkust ja jõudeelu, missuguseid pahesid ta maa igas kandis ka nuhtles. Ta käis ka usinasti kirikus ja kuulas, mida seal jutlustati, ja kui jutlustajad temalt midagi küsisid, sõimas ta neid silmakirjateenriteks. Mõnigi pidas teda arulagedaks, mõnigi jampsijaks, mõnigi aga rääkis, et ta olevat Jumala imemärk ja sellele järgnevat midagi, mis olevatki see, mida ta tahtvat. Tallinnast Narva rännates kadus ta

⁹ Cronica oder Handbüchlein / Vieler Gedechtnus wirdiger Geschichten / von anbegin der Welt / bis auff das Jahr / 1576. kurtz begrieffen / mit sonderlichem vleis gemehret vnd gebessert. U. Gaubisch, Halle, 1577, l. C5v. Selle kogumiku kohta vrd. F. Schwarz (toim.). Chronica oder Handbüchlein Danziger Geschichte, gedruckt durch Jacob Rhode, Danzig 1594. A. W. Kafemann, Danzig, 1926 (=Heimatblätter des Deutschen Heimatbundes; 3, 3/4) (sisaldab Danzigi kroonika toimetatud väljaannet).

¹⁰ Viimaks Jumala heldus

näitas kohutavat märki:

Pidi tõusma meeletu inimene

ja jutlustama turul ning tänavail.

et inimesed oma patud maha jätaksid,

muidu pidi Jumal õige hirmsasti peagi

kohut mõistma, kuid seda ei usutud. (T. Brakel. Christlich Gespräch Von der grawsamen Zerstörung in Lifland / durch den Muscowiter vom 58. Jar her geschehen: Auch ihren vrsachen / mit einer kurtzen Predig vnd vermanung / wie / beid / Gotlosen / vnnd Frommen / diese schreckliche Mutation fruchtbarlich behertzigen / vnd ihnen zu nutz machen sollen. ilma trükikohata, 1579, l. K4r).

¹¹ J. Renner. Livländische Historien, toim. R. Hausmann, K. Höhlbaum. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1876, lk. 144–145.

käest. Räägitakse aga juttu, et talupojad olivat ta ära tapnud.”¹²

Jürgeni esimest Liivimaal viibimist Rus-sow ei maini. Hilisemad kroonikud ei lisa seni nimetatud allikatele midagi, äärmisel juhul vaid lugemisvigu.¹³

Ent Jürgenit nähti ka väljaspool Liivimaad. Nagu juba mainitud, väitis Hasentödter, et Jürgen hulkus pärast oma esimest Riias-käiku kümme aastat mööda Saksamaad. Nendest rännakutest on seni teada ainult üksikuid vahepeatusi. Caspar Hennenberger kirjutab ühes Königsbergi (tänapäeval Kaliningrad) käsitlevas lõigus 1558. aasta kohta, et Preisi-maale tulnud keegi tundmatu mees, kes liikunud paljajalu ega kandnud peale põlle ühtegi muud ihukatet. Sööki ja jooki võtnud ta vastu ainult siis, kui oli selle eelnevalt raske tööga välja teeninud.¹⁴

Ka mõlemad järgmised allikad olid Johanseni tähelepanu alt kõrvale jäänud. Esaias Fiebingi kroonika Sileesia linnast

Saganist (praegu Żagań) annab teada:

„Selsinasel (15)58. aastal hulkus keegi vaeseks Jorgeks nimetatud mees maailmas ringi, manitses inimesi patukahetsusele, ähvardas Jumala vihaga, ei söönud leiba, kui polnud seda enne ränga tööga välja teeninud, tuli seejärel ka siia Sagani linna, raius pottseppadele puid ja tegi teisigi töid, kandis pikki juukseid, lõpuks löid talupojad ta maha.”¹⁵

Andmed Jürgeni tegude kohta Sileesias pärinevad kindlasti kohalistest allikatest. Seevastu on teade tema mõrvamisest, mis jäetakse siin lokaliseerimata, tõenäoliselt pärit ühest teisest kroonikast.¹⁶

Võib-olla oli Jürgen ka Mündenis (kohas, kus Werra ja Fulda ühinevad ja Weserina jätkavad). Job Fincel kirjeldab meest, kes ilmus seal 1549. aastal välja ja sarnanes oma käitumiselt Jürgeniga, kuid ei nimeta tema nime:

„Selsamal 1549. aastal läks teisipäeval pärast Püha Ursula päeva [22. oktoobril] vaene

¹² B. Rvssovv [Russow]. *Chronica. Der Prouintz Lyfflandt ... Thom andern mal mith allem flyte auersehen / corrigeret / vorbetert / vnd mith velen Historien vormehret dorch den Autorem süluest. Andreas Seitner, Barth, 1584, l. 39r–39v.*

¹³ T. Hiärn. *Ehst-, lyf- und lettlaendische Geschichte*, toim. C. E. Napiersky. E. Frantzen, Riia, Tartu, Leipzig 1835 (= *Monumenta Livoniae antiquae*; 1), lk. 209–210; C. Kelch. *Liefländische Historia, oder Kurtze und eigentliche Beschreibung der Denckwürdigsten Friedens= und Kriegeres=Geschichte / So sich theils vor / theils nach der Liefländer Bekehrung zum Christenthum / biß auffs Jahr 1689. begeben.* Johann Mener, Frankfurt, Leipzig 1695, lk. 221; J. G. Arndt. *Der Liefländischen Chronik Andrer Theil von Liefland unter seinen Herren Meistern, welche die alte Geschichte des Ordens und der benachbarten Völker erleutert.* J. J. Gebauer, Halle, 1753, lk. 229; F. K. Gadebusch. *Livländische Jahrbücher*, Bd. 1, 2. J. F. Hartknoch, Riia, 1780, lk. 510–511; Jöelähtme kirik ja kogudus 18. sajandi esimesel poolel. Pastor Heinrich Christopher Wrede ja tema ametijärglaste kroonikamärkmed. Transkribeerinud, tõlkinud ja kommenteerinud T. Kala. Muinsuskaitseamet, Tallinn, 2006, lk. 202.

¹⁴ C. Hennenberger. *Erclerung der Preussischen grössern Landtaffel oder Mappen.* G. Osterberger, C. Hennenberger, H. Schultz, Königsberg, 1595, lk. 221. Hennenberger tugineb siin Hans Mülfelti annalidele („[Hansen] Mülfelts Annales.“); vrd. K. Boysen. *Der Königsberger Annalist Hans Mülfelt. – Altpreußische Monatsschrift* 41 (1904), lk. 357–367.

¹⁵ [A.] H. Hoffmann [von Fallersleben]. *Beiträge zur Cultur- und Sittengeschichte Schlesiens, aus einer Saganer Chronik, mit erläuternden Anmerkungen. – Monatsschrift von und für Schlesien* 1829, lk. 697.

¹⁶ Üks teine kõrvallause, „kui polnud seda enne ränga tööga välja teeninud“ („er hatte es denn zuvor mit schwerer Arbeit verdient“), leidub peaaegu sõna-sõnalt ka teistes kroonikates, vt. J. Renner. *Livländische Historien*, toim. Karstedt, lk. 8; J. Renner. *Livländische Historien*, toim. Hausmann, Höhlbaum, lk. 144; *Cronica Oder Handbüchlein* (vt. märkus 9), l. C5v; B. Russow. *Chronica. Der Prouintz Lyfflandt* (vt. märkus 12), l. 39r; C. Hennenberger. *Erclerung* (vt. märkus 14), lk. 221, mis viitab võimalikule ühisele allikale. See kõrvallause esineb ka sissekandes 1558. aasta kohta, vt. G. Nicolas. *Sylloge historica, Oder Zeit vnd Geschichtbuch*, Bd. 2. A. Lamberg, G. Nicolas, J. Francke, Leipzig, 1599, lk. 894: „Tartus nuhtleb üks vaene inimene, Georgius nimeks (kes pole raasugi vastu võtnud ega söönud muidu, kui pole seda tööga välja teeninud), orduisandate õgimist, joomarlust, porduelu ja teisi pahesid, ja ähvardab neid Jumala vihaga nii kaua, kuni ta seal maha lüüakse. Münst.“ See pärineb tõenäoliselt seni identifitseerimata kroonikast, kust on võetud ilmselt ka allikanimetus „[Sebastian] Münst[er]“. Münster ise (vrd. märkust 6) ei nimeta ei Tartut ega ka prohveti nime, ka ei maini ta tema surma.



Tiitellett raamatust [Chrisostomus Dupleus [sic] Der immer in der Welt herum wandernde Jude, das ist: Bericht von einem Juden aus Jerusalem, Namens Ahasverus, welcher vorgibt, er sey bey der Creutzigung Christi gewesen... Gedruckt in diesem Jahr, s. impr., s. l., s. a. (Alamsaksi Riigi- ja Üliiraamatukogu Göttingenis, kohaviit: 8° Fab. Rom. VI, 1400).

inimene, kellel oli jõletu [greslich] välimus, vi-
letsate pükste ja vammuse väel, ilma kuueta,
kaigas õlgadel, Mündenise vee juures üle silla
linna läbi kõigi tänavate ja jooksis siis jällegi,
hüüdis ja karjus: „Ma hoiatan teid, armsad
vennad, jätke jumalavallatused, käige kirikus,
kuulake Jumala sõna ja käige selle järele,
heitke ebajumalateenimine, silmakirjatse-
mine ja vagatsus kirikust välja. Ma hoiatan
teid!” jne.”¹⁷

Jürgeniga samastamine ei ole sedapuh-
ku aga nii kindel kui Hennenbergeri nimetu
mehe puhul, kelle võib ära tunda tema töö-
innust.

Russowi sõnul oli Jürgen „ülemsaksla-
ne” (*ein Hochdüdescher*) ja Renneri järgi
„meissenlane” (*ein Misner*). Teised allikad
tema päritolu ei nimeta. Kirjanduses ko-
hata võidakse, et Jürgen oli pärit Meisseni
markkrahvkonnast,¹⁸ ei pea ilmselt pai-
ka. 16. sajandil ei tähendanud alamsak-
sakeelne sõna *missensch* (*missnisch* jne.)
ainult geograafilises mõttes ‘Meisseni’ resp.
‘meissenlik, meissenipärane’ (*meißnisch*),
vaid tähistas ka seal kõneldavat saksa keelt,
mida peeti ülemsaksa keele normiks.¹⁹ See-
tõttu võib Russowi määratlus olla Renneri
omaga täiesti identne.

Mitmed kroonikud peavad Jürgenit Ju-
mala saadetud märgiks enne Liivi sõja algust
1558. aastal. Teisteks seesugusteks märkideks
olid komeet, päikese- ja kuuvarjutus, tulised

¹⁷ J. Fincel. Wunderzeichen. Wahrhaftige beschreibung vnd gründlich verzeichnus schrecklicher Wunderzeichen vnd Geschichten / die von dem Jar an M. D. XVII. bis auff jtziges Jar M. D. LVI. geschehen vnd ergangen sind / nach der Jarzal. C. Rödingen, Jena, 1556, l. R2r. Ühes teises trükis kasutatakse sõna-sõnalt sama teksti, kuid seal ei kirjutata mitte „greslich”, vaid „greulich” (J. Fincel. Wunderzeichen. Wahrhaftige Beschreibung vnd gründlich verzeichnus schrecklicher Wunderzeichen vnd geschichten / die von dem Jar an M.D. xvij. bis auff jetziges Jar M. D. Lvj. geschehen vnd ergangen sind nach der Jarzal. T. Rebart, Frankfurt, 1566, l. L2r). (Sõnad „greslich” ja „greulich” on mõlemad tõlgitavad kui „jube”, „hirmus”, „jõle” jms. – *Tlk.*)

¹⁸ M. Lipp. Kodumaa kiriku ja hariduse lugu, 1. raamat. H. Laakmann, Tartu, 1895, lk. 131; R. K[leis]. Jürgen. – Eesti biograafiline leksikon. Loodus, Tartu, 1926–1929 (=Academicae societatis historicae scripta; 2), lk. 184; P. Johansen. War der Ewige Jude in Hamburg?, lk. 193, 197; P. Johansen. Balthasar Rüssow als Humanist und Geschichtsschreiber, toim. H. von zur Mühlen. Böhlau, Köln, Weimar, Viin, 1996 (=Quellen und Studien zur baltischen Geschichte; 14), lk. 89, 95; J. Beyer. Lutheran popular prophets in the sixteenth and seventeenth centuries. The performance of untrained speakers. – Arv. Nordic Yearbook of Folklore 51 (1995), lk. 65; J. Beyer. Besessenheit und Bußpredigt. Der Fall Hans Vater (1559–62). – Dämonische Besessenheit. Zur Interpretation eines kulturhistorischen Phänomens, toim. Hans de Waardt et al. Verlag für Regionalgeschichte, Bielefeld, 2005 (=Hexenforschung; 9), lk. 206.

¹⁹ A. Lasch et al. Mittelniederdeutsches Handwörterbuch, Bd. 2. Wachholtz, Neumünster, 1933–2004, v. 995; T. Sodmann. Der Untergang des Mittelniederdeutschen als Schriftsprache. – Niederdeutsch. Sprache und Literatur. Eine Einführung, toim. Jan Goossens, Bd. 1. Karl Wachholtz, Neumünster, 1973, lk. 128.

Tiitelleht raamatust Chrysostomus Dudulcus: I. Gründliche und warhafftige relation, Von einem Juden / Nahmens Ahasvero Von Jerusalem ... II. Bericht / von den zwölf Jüdischen Stämmen ... III. Verzeichniß des ergangenen Blut=Urtheils / wie es eigentlich über den HErrn Christum ergangen ..., Paulus Fürst, Nürnberg, [1634] (Alamsaksi Riigi- ja Üliraamatukogu Göttingenis, kohaviit: 8° H. E. E. 928/12).



ristid taevas, käre külm, elukallidus ja katk. Tartu Maarja kirikus hakanud ühel öösel kogu orel ise mängima.²⁰

See võiks anda dateerimiseks pidepunkti. Et venelased marssisid Liivimaale sisse 22. jaanuaril 1558, siis pidi Jürgeni sealkäik olema aset leidnud tõenäoliselt enne seda ajahetke. Renner dateerib Jürgeni Liivimaal käigu talvise ajaga 1556. aasta lõpul ja Russow talvise ajaga 1557. aasta lõpul. Hasentödter nimetab seevastu absoluutse daatumina 1558. aasta ja relatiivse daatumina „Ajal, mil moskoviit Liivimaad kimbutas“ (*Zur Zeit als*

Lyffland war bedrenget / Vom Moscowiter).²¹ „Kroonika ehk käsiraamatuke“ kirjutab selgelt, et Jürgen mõrvati enne Tartu stifti valutamist. Et ta oli 1558. aastal olnud ka juba Saganis ja Königsbergis, pidid tal olema mitte ainult tulised tallad, vaid jalgade otsas ka seitsmepenikoormasaapad.

Jürgeni rännuteest on fikseeritavad järgmised vahepeatused, ehkki mitte täpselt nende järjekord ja dateering: 1546–1547 Riia, võib-olla 1549 Münden, 1556–1558 Liivimaa (Riia, Pärnu, Tallinn, Alutaguse), Preisimaa (Königsberg) ja Sileesia (Sagan).

²⁰ T. Brakel. Christlich Gespreech, l. K3v-K4r; J. Renner. Livländische Historien, toim. Karstedt, lk. 8; J. Renner. Livländische Historien, toim. Hausmann, Höhlbaum, lk. 144-145; B. Russow. Chronica. Der Prouintz Lyfflandt, l. 39v; vrd. M. Linde. Das „Christlich Gespreech“, des Tilman [sic] Brakel. Untersuchungen zum Weltbild und Geschichtsverständnis eines livländischen Predigers des 16. Jahrhunderts. Osteuropa-Institut, München, 1998 (=Osteuropa-Institut München. Mitteilungen; 26), lk. 35–36; üldiselt J. Beyer. Prodigien. – Enzyklopädie des Märchens, Bd. 10. W. de Gruyter, Berlin, New York, 2000–2002, v. 1378–1388.

²¹ J. Hasentödter. Chronica, l. 240r; dateeringu kohta vrd. ka P. Johansen. War der Ewige Jude in Hamburg?, lk. 199.

Ka tema surmaandmete osas on mõn-
dagi ebakindlat. Surma mainivad allikad
teatavad üksmeelselt, et Jürgeni mõrvasid
talupojad, seejuures Russow teeb selgeks, et
teade põhineb kuulujutul. Surmakoha suhtes
seevastu üksmeelt ei ole. Fiebing jätab
koha sootuks märkimata.²² Russow nimetab
Jürgeni viimase käiguna teekonda Tallinnast
Narva.²³ Renner näeb teda samuti Tallinnast
Venemaa piiri äärde Alutagusele (Narva
suunas) marssimas.²⁴ Hasentödter seevastu
kirjutab:

*Kui ta Riiga ära läks,
lõid talupojad ta maha,
pidasid teda metsmeheks,
see olevat sündinud Tartu stiftis.*²⁵

Ka „Kroonika ehk käsiraamatuke” laseb
Jürgeni maha lüüa Tartu stiftis.²⁶ Alutaguse
on Narvast lääne poole jääv piirkond. Tartu
stifti see ei kuulunud. Mõlemad alad piirnesid
küll Venemaaga, kuid ei kattunud.²⁷

Veel Jürgeneid

Kaudne jälg Jürgeni Riias käigust on võib-
olla tuvastatav veel ühe teisegi ennustuse
pärimuses. 1584. aastal tegutses Riias kee-
gi Otto Lambstorff, kes levitas ennustust,
mis oma tuumalt oli poliitiline. Ennustus

on säilinud kahes redaktsioonis. Ühes neist
öeldakse märkuses, et ennustus pärinevat
aastast 1558 (*Prophezeihung aus dem J[ahr]
1558*) ja et prohvetiks olevat olnud aadlisoost
liivimaalane (*der Prophet ein Livländischer
vom Adel gewesen*). Viimane ei pea Jürgeni
puhul kindlasti paika, ent võib-olla oli Jürgeni
Liivimaal viibimise daatum teatele prohvetist
oma värvingu andnud.²⁸

Riia prohvetilugu näib olevat tõeline
silmatorkavate nimede varaaht. Kui viimati
nimetatud prohveti puhul tuleb õigustatult
mõttesse endine Saksamaa Liitvabariigi
majandusminister Otto Graf Lambsdorff
(prohvet on tema otsene esiisa²⁹), siis oli
Saksamaa endisel liidukantsleril nimekaim
raamatutrükkal Gerhard Schröderi († 1657)
näol. Viimane trükkis 1640. aastatel salaja
kirjutisi, mille autoriks oli keegi kauni ees-
nimega prohvet George.³⁰ Prohvet ise küll
Riiga ei tulnud, kuid saatis sinna oma sek-
retäri.

Mõni aasta varem, 1638. aastal, oli Riias
tegid teinud veel keegi Iurge-nimeline
prohvet. Seekord on säilinud ka tema pere-
konnanimi: Kneippe. 1638. aasta Jürgen oli
aga vähem askeetlikust puust kui tema 16.
sajandi eelkäija. Talle ilmusid ühel pühapäe-
vasel öhtul kaks inglit. Sündmus leidis aset
pärast seda, kui Kneippe oli päeva koos sõp-
radega – *nomen est omen*³¹ – õlut juues möö-

²² A. H. Hoffmann von Fallersleben. Beiträge, lk. 697.

²³ B. Russow. CHRONICA. Der Prouintz Lyfflandt, l. 39v.

²⁴ J. Renner. Livländische Historien, toim. Karstedt, lk. 8; J. Renner. Livländische Historien, toim. Hausmann, Höhlbaum, lk. 145.

²⁵ J. Hasentödter. Chronica, l. 240r.

²⁶ CRONICA Oder Handbüchlein, l. C5v.

²⁷ R. Wittram. Baltische Geschichte. Die Ostseelände Livland, Estland, Kurland 1180–1918. Grundzüge und Durchblicke. Mit 7 Karten nebst Erläuterung von H. Laakmann. R. Oldenbourg, München, 1954 (=Der Göttinger Arbeitskreis. Veröffentlichung; 83), kaardilisa.

²⁸ Otto Lambstorff's Prophezeihung. – Rigaische Stadtblätter 1840, lk. 333; [J.] Bodecker. Chronik Livländischer und Rigascher Ereignisse 1593–1638, toim. J. G. L. Napiersky. N. Kymmell, Riia, 1890, lk. 119–120.

²⁹ Vrd. R. Seeberg-Elverfeldt. Genealogie der Grafen von der Wenge genannt Lambsdorff (Freiherren von der Wenge Grafen von Lambsdorff, Grafen Lambsdorf-Galagan). Degener & Co., Bonn, Neustadt an der Aisch, 1986 (=Deutsches Familienarchiv; 93), lk. 126, 285–287; Stammtafel, nr. VIII, 8; XIX, 5.

³⁰ J. Beyer. George Reichard und Laurentius Matthæi. Schulmeister, Küster, Verfasser, Buchhändler und Verleger im letzten Jahrzehnt des Dreißigjährigen Krieges. – Lesen und Schreiben in Europa 1500–1900, toim. A. Messerli, R. Chartier. Schwabe, Basel, 2000, lk. 320, 322.

³¹ Sõna *Kneipe* ('lihtne kõrts, trahter') võeti kasutusele siiski alles 18. sajandil (Etymologisches Wörterbuch des Deutschen, toim. Wolfgang Pfeifer, 4. Aufl. Deutscher Taschenbuchverlag, München, 1999, lk. 679).

da saatnud. Sõbrad olevat aga Piiblist „teineteisele mõistatusi andnud“ (*aus der bibel einer dem andern rätzel gegeben*).³²

16. ja 17. sajandil ilmus riburadamisi teateid luterlikest ilmikutest, kes tegutsesid patukahetsusjuttustajatena ja viitasid seejuures enamasti mingile inglil ilmumisele. Ka oli lugu Jesus Ananiasest, kes Jeruusalemma hävitamise eest hoiatas, Johannes Bugenhageni teose „Jeruusalemma ja juutide hävitamine“ („Die Verstörung Jerusalem vnd der Jüden“, 1534; teosest ilmus arvutul hulgal järeltrükke ja tõlkeid) kaudu kõigis luteriusulistes maa-des üldteada.³³

Jürgen polnud oma sõnumiga niisiis üksikjuhtum. Ka rännakuid ühest paigast teise – olgugi et pisut väiksemas mastaabis – tuli mõnigi kord ette.³⁴ Jürgeni näol on meil – ehkki see mõiste allikates ei esine – tegemist kõigis varauusaegsetes konfessionides levinud elava pühaku tüübiga, kes nõuab vaga elu, näitab selleks head eeskujuga ja võtab enda kanda erakordseid pingutusi.³⁵ Lihasuretamist ja ebamugavat riietust tuli ette ka tema kolleegide juures,³⁶ kuid ebatavaline oli, et Jürgen rügas nii kõvasti tööd ja lasi endale selle eest toiduga tasuda. Tõllal leidis isegi petiseid, kes „püha“ käitu-

misega elatist teenisid, sest tihtipeale tõi see endaga kaasa hulgaliselt vabatahtlike annetusi.³⁷ Hingekosutusjuttudes toimivad elavad pühakud sageli kristallisatsioonikujudena,³⁸ kes tõmbavad ligi võõraid imemotiive. Jürgeni puhul käivitus see protsess hiljemalt Russowiga, kellele võlgneme tänu tuliste taldade ja igatunniste palvepauside eest ning kes ainsana seostab napi ja viletsa riietuse külma talveilmaga.

Ahasver

1602. aastal ilmus kahes erinevas redaktsioonis ülemsaksakeelne lendkiri (sks. „Flugschrift“, s. o. kokkukõitmata, enamasti vaid poognase mahuga kvartformaadis vihik), mis ei levitanud uudist, vaid vana teadet. Ometigi valmistati sellest tuulekiirusel mitmeid järeltrükke ja järgnevatel aastakümnetel ning -sadel ilmus sellest ikka jälle uustrükke ja tõlkeid.³⁹

Teade tugineb äsja surnud kindralsuperintendendile dr. Paul von Eitzenile (1521–1598) Schleswigis.⁴⁰ 1542. aasta (teises redaktsioonis 1547. aasta) talvel näinud ta ühes Hamburgi kirikus peetud jutluse

³² Riia, Läti Riiklik Ajalooarhiiv: Riia linnaarhiiv, f. 1377, 2a, Konsistorial-Protokolle 1637–1658, l. 37r–38r, tsitaat l. 37v. Tänan Holger Bergi (Kopenhaagen) viite ja transkriptsiooni eest. Võib-olla pärines osa küsimustest Michael Sachs'i „Vaimulikust mõistatusteraamatust“ (*Geistliches Rätselbuch*), vrd. R. Nyerup. Almindelig Morskabslæsning i Danmark og Norge igjennem Aarhundreder. Brødrene Thiele, Kopenhaagen, 1816, lk. 302–305.

³³ J. Beyer. Lay prophets, 3. peatükk.

³⁴ J. Beyer. Lutheran popular prophets, lk. 65–66.

³⁵ G. Zarri. Le sante vive. Profezie di corte e devozione femminile tra '400 e '500, 2. ed. Rosenberg & Sellier, Torino, 1992 (=Sacro/santo; 2); Confessional sanctity (c. 1550 – c. 1800), toim. J. Beyer et al. P. von Zabern, Mainz, 2003 (= Veröffentlichungen des Instituts für Europäische Geschichte Mainz; Beiheft 51).

³⁶ J. Beyer. Lutheran popular prophets, lk. 66, 71–73.

³⁷ Vrd. J. Beyer. Besessenheit und Bußpredigt; J. Adolphi [Neocorus]. Chronik des Landes Dithmarschen, toim. F. C. Dahlmann, Bd. 2. Universitätsbuchhandlung, Kiel, 1827, lk. 323, 352 (tsitaat): „kogos sellega endale palju raha või elatist“ („dardorch he vele Geldes edder sine Underholding gesammelt“).

³⁸ Vrd. I. Köhler-Zülch. Kristallisationsgestalten. – Enzyklopädie des Märchens, Bd. 8. W. de Gruyter, Berlin, New York, 1994–96, v. 460–466.

³⁹ J. J. Gielen. De wandelende jood in volkskunde en letterkunde. De Spieghel, Het Kompas, Amsterdam, Mechelen, 1931, lk. 165–188.

⁴⁰ Vrd. J. Schilling. Paul von Eitzen. Ein Kirchenvater Schleswig-Holsteins. – Kirchliches Leben in Schleswig-Holstein im 17. Jahrhundert. Vorträge zu einer Ausstellung im Landesarchiv Schleswig-Holstein, toim. Marion Bejschowitz-Iserhoht, Reimer Witt. Landesarchiv Schleswig-Holstein, Schleswig, 2003 (= Veröffentlichungen des Schleswig-Holsteinischen Landesarchivs; 78), lk. 41–58 (viitab Ahasveriga seoses ainult romaanile S. Heym. Ahasver. Bertelsmann, München, 1981).



Tiitellehe illustratsioon raamatust [Chrysostomus Dudalaeus [sic]]: Der immer in der Welt herum wandernde Jude, Das ist, Bericht von einem Juden aus Jerusalem, mit Namen Ahasverus, welcher vorgiebt, er sey bey der Creutzigung Christi gewesen..., s. I. [umbes 1800] (Tartu Ülikooli Raamatukogu, kohaviit: Kling 1095).

ajal kantsli läheduses imelikku meest. Mees olnud suurt kasvu ja kandnud pikki üle õlgade ulatuvaid juukseid. Ta kuulnud jutlust suure hardusega. Iga kord, kui kõlanud Jeesuse nimi, teinud ta alandliku kummaruse, löönud endale vastu rindu ja ohanud. Külmast talveilmast hoolimata kandnud ta ainult sukki, mille alumine ots jalgade juurest närutanud, põlvedeni ulatuvat kuube ja maani rippuvat mantlit. Vanust hinnati tal olevat umbes viiskümmend aastat. Von Eitzen kuulnud maad ja saanud teada, et mees kandvat nime Ahasver, olevat kingsepp Jeruusalemmast ja elanud juba Kristuse ajal. Lõpuks õnnestunud von Eitzenil temaga ka jutule saada. Ahasver andnud aru, et Kristus, tahtes pisut hinge tõmmata, olevat teel ristilöömisele tema maja najale toetunud. Kuid Ahasver olevat ta minema kihutanud. Kristus kostnud seepeale: „Mina tahan seista ja puhata, sina aga pead käima.” (*ICH WILL STEHEN VND RVHEN / DV ABER SOLT GEHEN.*) Nüüd läinud Ahasver Kristuse kannul ristilöömisele. Seejärel pidi ta läbi rändama ühe maa teise järel. Ta oletat-

vat, et Jumal hoiab tal elu sees „kui Kristuse kannatuste elaval tunnistajal jumalavalatute ja uskmata paremaks veenmiseks” (*als ein lebendigen zeugen des Leyden Christi zu mehrer vberzeugung der Gottlosen vnd Vngleubigen*).

Von Eitzen tegi koos ladinakooli rektoriga kindlaks, et Ahasveril on idamaade ajaloost põhjalikud teadmised. Juut elas vaikselt ja tagasitõmbunult. Ta kõneles ainult siis, kui tema käest midagi küsiti. Kui teda sööma kutsuti, sõi ja jõi ta ainult pisut. Pakuti talle raha, ei võtnud ta vastu rohkem kui kaks killingit, kuid jagas selle juba peagi vaestele laiali. Ta ütles, et tal pole raha vaja – küll Jumal tema eest hoolitseb. Tema Hamburgis viibimise ajal ei nähtud teda kunagi naervat. Igal pool rääkis ta kohalikku keelt – Hamburgis näiteks alamsaksa keelt. Kuuldes kedagi vanduvat, sai ta pahaseks ja manitses vandujat: „Oleksid sa näinud ja kuulnud, kui kibedaks läksid Issandale Kristusele tema haavad ja kannatused sinu ja minu pärast, nii nagu nägin mina, siis laseksid sa enesele ennemini haiget teha, kui

et tema nime niimoodi nimetaksid.”⁴¹

Johansen osutab oma juba mitut puhku tsiteeritud artiklis, et kohtumine Hamburgis oli täiesti võimalik. Seejuures oletab ta, et Ahasveri puhul oli tegemist õigupoolest Jürgeniga.⁴² Tema argumentatsiooni on „igavese juudi” teemaga tegelevates teadustöodes, mida on kokku suur hulk, mainitud seni vaid möödaminnes.⁴³ Loomulikult on von Eitzeni ja Jürgeni vahetu kohtumine – Hamburgis või mujal – mõeldav, kuid tuleb mees pidada, et Jürgen omandas osa jooni oma silmator-kavast käitumisest nähtavasti alles Russowi kroonikas (1584).⁴⁴ Seetõttu pean ma ilmsetele sarnasustele, mis 1602. aasta Ahasveri-trüki ja Jürgeni rännakute kirjelduste vahel

leiduvad, tõenäolisemaks teist seletust, nimelt kirjutuslauatööd, mille käigus keskaegsed traditsioonid ja teade Jürgenist omavahel põimusid.

Juba keskajal olid levinud jutustused Kristust julmalt kohelnud inimestest. Karistuseks olevat pandud neile needus Kristuse taastulemiseni elus püsida.⁴⁵ Kahtlemata laenati Ahasveri-trüki motiive sellest keskaegsest traditsioonist. Teised motiivid leiduvad aga mitte siin, vaid pigemini Jürgeni juures: ebapiisav talveriietus, üle õlgade ulatuvad juuksed, inukas jutlusekuulamine, pidev rändamine ja patu eest hoiatamine. Hea luterlasena kahet-ses Ahasver oma pattu, ja Jumal andis talle andeks⁴⁶ – kuid oma karistust pidi ta teistele

⁴¹ Mõningatest lendkirja trükkidest leidub ka hilisemaid väljaandeid: L. Neubaur. Die Sage vom ewigen Juden, 2. Aufl. J. C. Hinrich, Leipzig, 1893, lk. 53–65 (Neubaur, nr. I ja X'i (lk. 66–67, 73–74) editisioon); A. Schmidt. Das Volksbuch vom Ewigen Juden. Ein Beitrag zu seiner Entstehungsgeschichte. A. W. Kafemann, Danzig, 1927, lk. 5–9 (Neubaur, nr. I); H.-P. Ecker. Poetisierung als Kritik. Stefan Heyms Neugestaltung der Erzählung vom Ewigen Juden. G. Narr, Tübingen, 1987 (=Mannheimer Beiträge zur Sprach- und Literaturwissenschaft; 13), lk. 345–351 (faksiimile: Neubaur, nr. IV (lk. 67–68)); A. A. Băleanu: Die Geburt des Ahasver. – Menora. Jahrbuch für deutsch-jüdische Geschichte [2] (1991), lk. 17–21 (Neubaur, nr. I). Tsitaadid Neubauri järgi: lk. 58–59, 62 (tekst I).

⁴² P. Johansen. War der Ewige Jude in Hamburg? Võimalikku seost Jürgeni ja Ahasveri vahel on mainitud põgusalt juba varem (T. Schiemann. [retsensioon raamatust] Dr. L. Neubaur. Die Sage vom ewigen Juden. Leipzig 1884. – Baltische Monatsschrift 31 (1884), lk. 621–623; L. Neubaur. Neue Mitteilungen über die Sage vom ewigen Juden. J. C. Hinrich, Leipzig, 1893, lk. 10–11; F. Amelung. Geschichte der Stadt und Landschaft Fellin von 1210 bis 1625. – Jahresbericht der Felliner litterarischen Gesellschaft für die Jahre 1890 bis 1895. F. Feldt, Viljandi, 1898, Beilage lk. 33; A. Schmidt. Das Volksbuch, lk. 29).

⁴³ Vrd. nt. E. Knecht. Le mythe du juif errant. Essai de mythologie littéraire et de sociologie religieuse (diss. Basel). Presses Universitaires de Grenoble, Nancy, 1977, lk. 40; H.-P. Ecker. Poetisierung, lk. 38; Historische Sagen, toim. Leander Petzoldt, Bd. 2, [3. Aufl.]. Schneider Verlag Hohengehren, Baltmannsweiler, 2001, lk. 245. P. Johanseni artikleid sisaldav antoloogia (P. Johansen. Kaugete aegade sära, toim. J. Kivimäe. Ilmamaa, Tartu, 2005 (=Eesti mõttelugu; 65)) jätab selle artikli trükkimata ega maini seda ka mahukas (lk. 506–521) Johanseni elu ja loomingut käsitlevas järeloos – hoolimata väljaandja eesnimest.

⁴⁴ Johanseni tööviisile on iseloomulik leidlike ideede rohkus, aga mitte alati range allikakriitika (vrd. ka J. Beyer. Ist *maarahvas* („Landvolk“), die alte Selbstbezeichnung der Esten, eine Lehnübersetzung? Eine Studie zur Begriffsgeschichte des Ostseeraums. – Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung 56 (2007), lk. 566–593). Nii jätab Johansen kahe silma vahele, et L. Neubaur. Die Sage vom ewigen Juden (vt. märkus 41), nr. X, on hilisem töölus L. Neubaur, nr. I-st. Kirjalikud tõendid Jürgeni viibimisest Wittenbergis, Danzigis ja Hamburgis võtab Johansen üle Ahasveri-trükkidest. Seni kuni nende trükkide sünniloosse ei ole toodud selgust, ei tohiks nimetatud tekstikohti Jürgeni rännakute tõestusena tsiteerida.

⁴⁵ Vrd. L. Neubaur. Die Sage vom ewigen Juden; A. Schmidt. Das Volksbuch; O. Schnitzler. Ewiger Jude. – Enzyklopädie des Märchens, Bd. 4. W. de Gruyter, Berlin, New York, 1982–84, v. 577–588; The Wandering Jew. Essays in the interpretation of a Christian legend, toim. G. Hasan-Rokem, A. Dundes. Indiana University Press, Bloomington, 1986; G. K. Anderson. The legend of the Wandering Jew, 3rd ed. Brown University Press, Hanover, London, 1991; A. A. Băleanu: Die Geburt des Ahasver (vt. märkus 41); M. Tilly. Der „Ewige Jude“ in England. Die mittelalterliche Cartaphilus-Legende in ihrem historischen Kontext. – Zeitschrift für Religions- und Geistesgeschichte 47 (1995), lk. 289–303.

⁴⁶ Sõnaselgelt on see kirjas vaid värskeimas versioonis (L. Neubaur. Die Sage vom ewigen Juden, lk. 61), aga seda võib järeldada ka vanemast versioonist.

manitsuseks siiski edasi kandma.⁴⁷ Seegi vastuolu osutab, et siin põimused omavahel kaks erinevat jutustustraditsiooni: iidne needus ja luterlik patukahetsusjutlustaja. Jürgenist sai seejuures juut, kellele anti nimi, mis oli tollal tavapärane ka kristlaste puhul – Ahasver (Assverus jms.).⁴⁸

Olemasolevatest allikatest toetus autor kõige tõenäolisemalt Russowi kroonikale, sest see ei olnud mitte ainult trükitud, vaid sisaldas Jürgenist ka kõige täielikumat kirjeldust – mida kaunistasid mitmed imemotiivid. Olemasolevate kroonikateadete võrdlemine lubab siiski oletada, et Jürgenit pidi olema mainitud veel teisteski kroonikates – mis võisid olla autorile samuti teada.⁴⁹ Et kümne aasta jooksul võis Jürgen jõuda käia kaugetes paikades, tuleks seega tuhnida läbi veel palju raamatuid.

Selle üle, kus, kes ja mis kavatsustega Ahasveri lendkirja 1602. aastal kirjutas, on palju diskuteeritud. Siinkohal ei ole võimalik sellesse süveneda.⁵⁰ Eesmärgiks oli võtta üksnes vaatluse alla lisaallikas, mis võis olla seejuures rolli mänginud.⁵¹

Hetkel, mil pikki rännakuid teinud elava pühaku kirjeldus sulas kokku kirjeldusega „igavesest juudist”, saavutas Jürgen kirjanusliku surematuse. Selleks tuli tal aga oma nimega hüvasti jätta. Siin lõpeb minu artikkel, sest ränduri elu järgmise faasi uurimiseks mul laialdasem tunnetuslik huvi puudub.

Vahur Aabramsi autoriseeritud tõlge saksa-keelsest originaalist:

Jürgen und der Ewige Jude. Ein lebender Heiliger wird unsterblich. – Arv. Nordic Yearbook of Folklore 64 (2008), lk. 125–140. Autor on teinud eestikeelse tõlke tarvis altekstis siin-seal väiksemaid kohendusi.

Jürgen Beyer

(1965)

Sündinud Hamburgis. Õppinud ajalugu, geograafiat ja rahvaluulet Tübingenis, Pariisis ja Kopenhaagenis, saanud doktorikraadi ajaloos Cambridge'i ülikoolis. Töötab alates 1999. aastast Tartu Ülikoolis, aga vahepeal ka Rootsis ja Taanis (hetkel Saxo-Instituut, Kopenhaageni Ülikool). Peamised uurimisteemad: luterlike maade kultuurilugu (16.–18. saj.), nt. kirikulugu, raamatulugu, ajalooline jutu-uurimine, ajalooline sotsiolingvistika, mõisteajalugu.

⁴⁷ Vrd. ka M. S. Lausten. Kirke og synagoge. Holdninger i den danske kirke til jødedom og jøder i middelalderen, reformationstiden og den lutherske ortodoksi. Akademisk Forlag, Kopenhaagen, 1992 (=Kirkehistoriske studier; III. R. 1), lk. 461–462.

⁴⁸ Ahasverose nime kannab Piiblis Pärsia kuningas Xerxes (Esr. 4: 6; Est. 1: 1); Vulgata nimetab teda nimega „As(s)uerus”. Selle nime kasutuse kohta ees- ja liignimena enne 1602. aastat sündinute puhul vrd. J. Benzing. Die Buchdrucker des 16. und 17. Jahrhunderts im deutschen Sprachgebiet, 2. Aufl. Harrassowitz, Wiesbaden, 1982 (=Beiträge zum Buch- und Bibliothekswesen; 12), lk. 302; W. Frijhoff. Wegen van Evert Willemsz. Een Hollands weeskind op zoek naar zichzelf, 1607–1647. SUN, Nijmegen, 1995, lk. 464–465, 524; A. Hofmeister (toim.). Die Matrikel der Universität Rostock, Bd. 2: Mich. 1499 – Ost. 1611. Stillersche Hof- und Universitäts-Buchhandlung, Rostock, 1891, lk. 31, 281, 289, 295; Quellen zur Geschichte des Untergangs livländischer Selbständigkeit, Bd. 1, toim. C[arl] Schirren. F. Kluge, Tallinn, 1861, lk. 62; B. Weissenborn (toim.): Album Academiae Vitebergensis, Jüngere Reihe, Teil 1 (1602–1660). Textband. Historische Kommission, Ernst Holtermann, Magdeburg, 1934 (=Geschichtsquellen der Provinz Sachsen und des Freistaates Anhalt; N. R. 14), lk. 77; võib-olla ka Sveriges medeltida personnamn. Förnamn, Bd. 1. Almqvist & Wiksell, Uppsala, 1967–1976, lk. 214–215 (1358, 1381 – *Azur*’i latiniseeringud).

⁴⁹ Vrd. märkust 16.

⁵⁰ Otto S. Knottnerus (Zuidbroek) valmistab nendel teemadel ette uurimust.

⁵¹ Mõeldavad on loomulikult teistegi luteriusu prohvetite mõjud, mis võivad autorini olla jõudnud nii isiklike kohtumiste kaudu kui ka – nagu osutas juba P. V. Brady. Ahasver. On a problem of identity. – German Life & Letters, N. S. 22 (1968–1969), lk. 3–11 – lendkirjade vahendusel.